

Movements

sdu.dk/cisc

Profiler af selvstyrende landsbyer

Allan Ørskov Boserup, Bjarne Ibsen, Evald Bundgaard Iversen, Eva Pallesen

Syddansk Universitet

Kolofon

Profiler af selvstyrende landsbyer

Allan Ørskov Boserup, Bjarne Ibsen, Evald Bundgaard
Iversen, Eva Pallesen

Center for forskning i Idræt,
Sundhed og Civilsamfund (CISC)
Institut for Idræt og Biomekanik,
Syddansk Universitet

Udgivet 2026

ISBN: **97887-85594-24-2**

Forsidefoto: Luftfoto over Vejstrup, Knud Erik
Christensen, Colourbox

Fotos: Colourbox

Print: Grafisk Center, SDU

Indhold

Indhold	3
Sammenfatning	5
Indledning	7
Formål	7
Baggrund.....	7
Hvad forstås ved en selvstyrende landsby?.....	8
Kort historisk rids	9
Metode.....	10
Spørgeskemaundersøgelsen: fremgangsmåde og metodiske overvejelser	10
Selvstyrende landsbyers profiler	12
Hvor udbredte vurderes selvstyrende landsbyer at være?	12
Institutionsprofilen i landsbyerne	12
Lokalsamfundsinvolvering i selvejende institutioner og steder	13
Hvilke foreninger findes i landsbyerne?	15
Hvad karakteriserer i øvrigt selvstyrende landsbyer?	17
Kommunale rammer	19
Dialogformer mellem kommunen og landsbyerne.....	19
Økonomiske rammer.....	20
Forankringen af landdistriktsområdet i den kommunale organisation	21
Konklusion og perspektivering	23
Litteratur	26

Sammenfatning

Denne rapport bygger på en indledende spørgeskemaundersøgelse blandt kommunale landdistriktsansvarlige i de danske kommuner, der rummer landdistrikter (Regional- og Landdistriktpolitisk Redegørelse, 2023). Respondenterne er blevet bedt om at udvælge landsbyer i landdistrikter, hvor det lokale civilsamfund i særlig grad er involveret i at løfte kollektive opgaver – det, der i dette projekt kaldes 'selvstyrende landsbyer'. Herefter har respondenterne besvaret en række spørgsmål, der tegner en profil af disse landsbyer, bl.a. om, hvilke steder der findes i landsbyerne og i hvilken grad lokalsamfundet er involveret i at etablere og drive dem. Rapporten er et delprodukt fra projektet 'Kan og skal der udvikles flere selvstyrende landsbyer', der har til formål at opnå viden om, hvordan udviklingen af og i sådanne landsbyer kan understøttes. Spørgeskemaundersøgelsen, der er gennemført i 1. kvartal 2025, danner udgangspunkt for en efterfølgende kvalitativ undersøgelse med fokus på, hvad der kan understøtte en høj grad af lokal civilsamfundsinvolvering i kollektiv opgaveløsning. Denne kvalitative del formidles i en selvstændig rapport.

Samlet set peger den indledende spørgeskemaundersøgelse på, at:

- De lokalsamfundsdrivne steder, der hyppigst findes i de udvalgte landsbyer, er fælles udeområder, forsamlingshuse og selvejende idrætsanlæg.
- Stærkest er lokalsamfundsinvolveringen i driften af fælles udeområder, hvor over fire femtedele vurderes at have en høj eller meget høj grad af lokalsamfundsinvolvering, mens det samme gælder tre fjerdedele af de selvejende haller/idrætsanlæg.
- I godt en tredjedel af de selvejende daginstitutioner, der findes i de udvalgte landsbyer, vurderes lokalsamfundsinvolvering i driften at være høj eller meget høj, mens det samme gælder for cirka halvdelen af friskolerne og de selvejende plejecentre.
- Også forsamlingshusene har en høj grad af lokalsamfundsinvolvering i driften. Det gælder for knapt tre ud af fire, at den vurderes at være høj eller meget høj. Dette resonerer med fritekstkommentarerne, der vidner om, at der ofte er lokalt fokus på arbejdet med fysiske steder for fællesskab.
- Ser man på, i hvilken grad lokalsamfundet har været involveret i de forskellige institutioners/steders etablering, tegner der sig overordnet et lignende billede – dog med nogle variationer:
- Både friskoler og selvejende haller har for en stor dels vedkommende en høj eller meget høj grad af lokalsamfundsinvolvering i etablering/udvikling. Men mens de selvejende haller ofte bevarer eller øger lokalsamfundsinvolveringen i den efterfølgende drift og vedligeholdelse af hallen, gælder det i højere grad for friskolerne, at lokalsamfundsinvolveringen er høj omkring involvering, mens den efterfølgende involvering i driften vurderes at være lavere.
- Når det gælder forskellige typer foreninger, findes hyppigst – og i langt den overvejende andel af de udpegede landsbyer – lokalråd, borgerforening eller lignende.
- Lokale foreninger for sundhedsfremme, forebyggelse mv. er derimod den foreningstype, der mindst hyppigst findes i landsbyerne. Ligeledes er lokale foreninger på ældreområdet mindre hyppigt forekommende.
- Det er udbredt, at landsbyerne har en fast kontaktperson i kommunen – ligesom det i over halvdelen af kommunerne arrangeres faste tilbagevendende møder med lokalråd, beboerforening eller lignende.
- Fritekstkommentarerne vidner om, at der ofte er et fokus på at indgå samarbejder med eksterne parter, såsom fonde, region, kommune eller nationale interesseorganisationer, ligesom landsbyerne ofte har et tæt samspil med kommunen.

Indledning

Formål

Denne rapport er et delprodukt fra projektet 'Kan og skal der udvikles flere selvstyrende landsbyer?' Målet med projektet er at undersøge udbredelsen af landsbyer, hvor lokale borgere i særlig grad er involveret i at bidrage til den kollektive opgaveløsning – det, der her kaldes 'selvstyrende landsbyer'. Samtidig sigter projektet på at afdække, hvad der karakteriserer disse landsbyer og indsatser, og hvad der kan forklare dem. Sigtet med projektet er således at opnå viden om, hvordan udviklingen af og i sådanne landsbyer kan understøttes. Projektets dataindsamling består dels af en spørgeskemaundersøgelse til landdistriktsansvarlige i landdistriktskommuner, dels af kvalitative studier i udvalgte landsbyer. Denne rapport introducerer projektet og fremlægger resultater fra spørgeskemaundersøgelsen.

Baggrund

Center for forskning i Idræt, Sundhed og Civilsamfund har tidligere gennemført forskningsprojektet 'Civilsamfundets betydning for lokal udvikling', som viste, at civilsamfundet i landsbyer spiller en større rolle for det lokale sociale liv, og at der blandt borgerne og foreningerne er en større villighed til at bidrage til den lokale udvikling, end der er i mere urbaniserede områder i landdistrikter (Ibsen og Iversen, 2022; Berthelsen Schmidt et al., 2023). Men på trods af dette var der i de undersøgte kommuner kun få eksempler på, at civilsamfundet i landsbyerne havde løst større kollektive opgaver, som kommunerne ikke længere havde mulighed for at løse (Iversen et al., 2023c). Med 'kollektive opgaver' menes civilsamfundets involvering i både mere interessebestemte aktiviteter og velfærds- og driftsorienterede opgaver. De interessebaserede aktiviteter kan fx være at sikre et varieret udbud inden for kultur og sport. De velfærds- og driftsorienterede opgaver omfatter fx frie, selvejende skoler, daginstitutioner, plejehjem samt faciliteter og fysiske rammer til kultur-, fritids- og idrætsaktiviteter, møder og fester. Undersøgelsen viste, at i de tilfælde, hvor civilsamfundet lokalt har haft succes med at løse nogle af disse opgaver, er det især de mere aktivitetsbestemte opgaver. Der er væsentligt færre eksempler på, at civilsamfundet lokalt på lang sigt formår at løse de mere velfærds- og driftsorienterede opgaver. Under arbejdet med projektet om civilsamfundets betydning for lokal udvikling blev vi imidlertid også bekendt med, at der er en række mindre lokalsamfund i landdistrikter, hvor civilsamfundet i højere grad forsøger at løfte sådanne kollektive opgaver. Vi ved dog ikke, hvor udbredte sådanne 'selvstyrende landsbyer' er, hvad der kendetegner dem og hvilke strukturelle og kulturelle forhold der gør det muligt at opretholde og udvikle sådanne landsbyer.

Spørgsmålet aktualiseres af, at den demografiske og strukturelle udvikling fortsat peger i retning af færre borgere og deraf forholdsvist flere ældre i landdistrikterne i de kommende år. Forskningsprojektet 'Civilsamfundets betydning for lokal udvikling' viste, at viljen til at engagere sig i landsbyens eksistens og udvikling i høj grad er til stede i de mindste lokalsamfund i landdistrikter – men dette har som bekendt ikke forhindret fælles institutioner/steder i mange landsbyer i at lukke og deres indbyggertal i fortsat at falde. Målet med dette projekt er at analysere, hvilke faktorer der har betydning for, at civilsamfundet i landsbyer i højere grad kan varetage kollektive opgaver – og på den baggrund at udvikle handlinger, som kan igangsættes af eksempelvis offentlige myndigheder og fonde, der ønsker at understøtte udviklingen i landdistrikterne.

Hvad forstås ved en selvstyrende landsby?

Ovenstående fokus rejser spørgsmålet, hvordan det mere præcist afgrænses hvad en 'selvstyrende landsby' er. Projektets fokus på både at undersøge selvstyrende landsbyers udbredelse og belyse, hvad der karakteriserer dem, kræver på den ene side, at der indkredsnes en definition. På den anden side kræver det en vis rummelighed i denne indkredsning, der giver mulighed for at identificere selvstyrende landsbyer med typer af kollektivt engagement, som vi ikke kunne foruddefinere. Derfor har vi ikke valgt at definere 'selvstyrende landsby' med tilstedeværelsen af bestemte initiativer, institutioner, foreninger eller steder. Derimod har vi formuleret en indkredsning af selvstyrende landsbyer, som tager udgangspunkt i lokalsamfundets involvering i kollektiv opgaveløsning, som kan være knyttet til forskellige typer institutioner eller initiativer. Vi har derefter testet, om kommunale landdistriktsansvarlige i fire forskellige kommuner var i stand til at udpege selvstyrende landsbyer på baggrund af definitionen (se uddybning i afsnit 2). På baggrund af deres kommentarer endte definitionen med at lyde sådan:

Med selvstyrende landsby refereres til landsbysamfund i landdistrikter, hvor lokale borgere har påtaget sig et særligt ansvar for at bidrage til den kollektive opgaveløsning.

- Med *kollektiv opgaveløsning* menes her opgaver, der går ud over de enkelte foreningers eller erhvervsdrivendes umiddelbare interesser. Det kan fx være at drive en friskole eller daginstitution som selvejende institution, at stå for etablering/vedligeholdelse af fælles grønne områder eller at understøtte videreførelsen af en ellers lukningstruet lokal dagligvarebutik.
- Med selvstyrende landsbyer sigtes til landsbyer med flere eksempler på denne type kollektiv opgaveløsning.

'Landsbysamfund' henviser til byer/sammenhængende bebyggelser med op til cirka 2.000 borgere beliggende i et landdistrikt. 'Landdistrikt' henviser til, at der er mere end en halv times kørsel til et større byområde (mere end 45.000 indbyggere)¹.

¹ Regionalpolitisk Redegørelse 2023

Kort historisk rids

Betingelserne for livet i landsbyer i landområder har udviklet sig markant hen over de seneste 50 år. Historisk var landområder i Danmark kendetegnet ved, at hverdagsaktiviteter såsom arbejde, skolegang, indkøb og fritid i høj grad foregik inden for en lille geografisk radius. Disse områder var kulturelt præget af homogenitet, og de fleste landdistrikter havde lokale folkeskoler, dagligvarebutikker og plejehjem. Før den første kommunalreform i 1970 havde hvert enkelt lille landområde også sin egen politiske ledelse, hvor kommuner ofte kun bestod af nogle få tusinde indbyggere knyttet til ét sogn. Denne decentrale struktur placerede som bekendt kommunerne som centrale aktører i den spirende velfærdsstat og som politisk-administrative enheder for ældrepleje, skole og daginstitutioner.

I denne sammenhæng blev landområder ofte set som det arketypiske 'lokalsamfund'. Som beskrevet af Iversen, Fehsenfeld og Ibsen (2023) var et definerende træk ved sådanne samfund etableringen af fælles faciliteter og mødesteder, ofte igangsat gennem frivillige civilsamfundsinitiativer, både hvad angår planlægning, finansiering og opførelse. Iversen et al. (2023) fremhæver, hvordan næsten 1.000 forsamlingshuse blev bygget i begyndelsen af 1900-tallet, delvist som reaktion på statspålagte begrænsninger af ytringsfriheden i folkeskolen. Med tiden blev husene vitale omdrejningspunkter for det lokale foreningsliv. Forsamlingshuset udgjorde et rum for kulturelle aktiviteter, debat og lokale festligheder – og sikrede således landsbyerne et offentligt rum for samtale og for at mødes lokalt.

Men fra 1960'erne begyndte en periode med tilbagegang for forsamlingshusene i takt med ændrede bosætningsmønstre og kulturvaner – og med fjernsynets fremkomst, som tilbød nye alternativer til aftenaktiviteter. Udviklingen af fælles faciliteter i landområder fortsatte dog på en anden måde, idet der fra 1960'erne og frem blev opført næsten 1.000 sportshaller, ofte som lokalsamfundsinitiativer båret af de lokale beboere (Ibsen et al., 2021). I dag svarer antallet af idrætsfaciliteter i Danmark til antallet af kirker, hvilket understreger idrætsfaciliteternes centrale rolle i livet på landet (Iversen et al., 2023). I løbet af de sidste godt 50 år har en længerevarende politisk-administrativ centraliseringsproces – med kommunalreformerne i 1970 og 2007 samt ændrede bosætningsmønstre – ført til lukning eller centralisering af skoler, børnehaver og andre offentlige institutioner i landdistrikterne. Samtidig er vanerne ændret hos de mennesker, der bor i landområderne: De arbejder, handler og dyrker i mindre grad fritids- og kulturliv lokalt. Mange lokale foreninger er også blevet fusioneret med foreninger i nabosamfund, hvilket har svækket deres lokalt forankrede karakter (Ibsen et al., 2013). Men i takt med at antallet af institutioner og arbejdspladser falder i landområderne, får de tilbageværende faciliteter og mødesteder ofte større betydning eller ændrer form. I denne kontekst opstår også nye initiativer: I forskellige dele af Danmark ser vi i dag eksempler på borgere i landdistrikterne, der selv tager ansvar for lokal udvikling gennem forskellige former for selvorganisering for at imødekomme kollektive behov og skabe nye typer af steder for fællesskabet – nogle gange støttet af private fonde. Et centralt spørgsmål i denne sammenhæng er derfor ikke kun, hvordan det påvirker lokalsamfundene, når fysiske steder og mødesteder forsvinder eller bliver færre – men også, hvordan de fælles steder i landområder aktuelt gentænkes og genopfindes som offentlige rum, hvilke samarbejder med kommune og andre aktører det indebærer og hvilket potentiale det rummer for civilsamfundets organisering omkring det fælles liv i landområder. Det er sådanne spørgsmål, dette projekt om selvstyrende landsbyer undersøger.

Metode

Spørgeskemaundersøgelsen: fremgangsmåde og metodiske overvejelser

Spørgeskemaet er udsendt til landdistriktsansvarlige eller tilsvarende i de kommuner, der rummer landdistrikter ifølge Plan- og Landdistriktsstyrelsens opgørelse (Regional- og landdistriktpolitisk redegørelse 2023). Respondentlisten er blevet til efter flere søgninger. Først er der på baggrund af en internetsøgning identificeret mailadresser på kommunale landdistriktsansvarlige/landdistriktskoordinatorer, hvor det var muligt. Hvor internetsøgningen ikke gav resultat, er der taget kontakt til kommunens hovednummer/hovedadresse med henblik på at indhente kontaktoplysninger på den landdistriktsansvarlige i kommunen. Efterfølgende blev alle mailadresser verificeret direkte hos den person, som skulle modtage spørgeskemaet.

Spørgeskemaet er udsendt i februar 2025. Der er herefter foretaget to rykkerrunder. I alt har 42 kommuner besvaret spørgeskemaet, heraf syv delvist. Frafaldet fordeler sig på syv jyske, fire sjællandske og to fynske kommuner. Det giver en samlet svarprocent på 76, når de delvise besvarelser regnes med. To af de delvise besvarelser har angivet, at der er 0 selvstyrende landsbyer og har ikke besvaret andre spørgsmål. De resterende fem har udelukkende besvaret antallet af landsbyer og navngivet byerne, men ikke besvaret de øvrige spørgsmål. Disse bidrager således til overblikket over landsbyer, men ikke til tabellerne vedrørende institutions- og foreningsprofil samt kommunale rammer. Svarprocenten er 64, når de delvise besvarelser tages fra.

I spørgeskemaet er respondenterne blevet bedt om at udvælge de - op til fem - landsbyer i landdistrikter, der passer bedst på beskrivelsen af en selvstyrende landsby (se s. 7). I alt har fem af respondenterne angivet, at 0 landsbyer passer på beskrivelsen, mens resten (37 respondenter) har peget på mellem en og fem landsbyer, som de vurderer i højest grad passer på beskrivelsen. Samlet set indikerer besvarelserne således, at det har været muligt for respondenterne at identificere landsbyer ud fra beskrivelsen. Respondenterne har ud over udvælgelsen af de op til fem landsbyer også haft mulighed for at angive, hvor mange landsbyer de i alt mener lever op til beskrivelsen (se s. 11). En enkelt respondent har gjort opmærksom på, at hvis ikke der havde været inkluderet et afstandskrav om mere end en halv times kørsel til en større by, ville der kunne være udvalgt mange flere landsbyer. Dette krav er imidlertid medtaget for at kunne fokusere på landsbyer i landdistrikter og de særlige vilkår for udvikling og bosætning, der gælder her.

Begrænsningen på de fem landsbyer er indsat ud fra en præmis om, at beskrivelsen af en selvstyrende landsby lægger op til et kontinuum (fra mindre til mere selvstyrende) snarere end en dikotomi (inkluderet/ekskluderet af definitionen). Ved at begrænse besvarelserne til fem får vi et billede af, hvad der karakteriserer de landsbyer, der i videst muligt omfang passer med beskrivelsen. Samtidig har det været et hensyn at undgå, at nogle af respondenterne endte med et meget langt spørgeskema. For hver af de udvalgte landsbyer er respondenterne nemlig blevet bedt om at besvare en række spørgsmål om, hvilke foreninger og selvejende institutioner der findes i de pågældende landsbyer samt i hvilken grad lokalsamfundet er involveret i etablering, drift og udvikling af disse. Som tabellerne i de følgende afsnit viser, svarer en relativt høj andel 'ved ikke' på disse spørgsmål om lokalsamfundets engagement i selvejende institutioner. At der således er en del af respondenterne, der vurderer, at de ikke har denne viden om engagementsgrad, kan hænge sammen med, at graden af samspil med kommunen varierer mellem institutionerne. Samtidig kan det have en betydning, at respondenterne som udgangspunkt er landdistriktsansvarlige og ikke medarbejdere fra de enkelte fagforvaltninger, der kan have et tættere samspil med velfærdsinstitutioner – også de selvejende – på de respektive forvaltningsområder.

Fremgangsmåden med at præsentere en bred karakteristik af en selvstyrende landsby – snarere end at reducere definitionen til forekomsten af bestemte initiativer eller institutioner – har den fordel, at det er muligt at identificere selvstyrende landsbyer, hvor civilsamfundsengagementet har former, som vi ikke på forhånd havde kendskab til eller

kunne definere forud for besvarelsene, men den overlader samtidigt et betydeligt rum til vurdering hos respondenterne. Det betyder, at man skal være forsigtig med at sammenligne antallet af selvstyrende landsbyer i de enkelte kommuner, eftersom snittet i vurderingen af, hvad der tæller som selvstyrende kan være tolket forskelligt af respondenterne.

Det, som spørgeskemaundersøgelsen imidlertid giver et overordnet overblik over, er, hvilke institutioner, foreninger og initiativer, der findes i de landsbyer, som i videst muligt omfang vurderes at leve op til beskrivelsen af 'selvstyrende' – samt hvordan de kommunale rammer for landsbyerne er. Sammen med fritekstkommentarerne tegner undersøgelsen således en profil af landsbysamfund i landdistrikter med en høj grad af civilsamfundsinvolvering i at løfte kollektive opgaver.

Selvstyrende landsbyers profiler

Hvor udbredte vurderes selvstyrende landsbyer at være?

I spørgeskemaet er respondenterne blevet bedt om at vurdere, hvor mange landsbyer i kommunen der passer til den definition på selvstyrende, der fremgår af skemaet (gengivet på s.7). Svarenes yderpunkter spænder vidt – fra 0 til 28 med et gennemsnit på 6,9 og en median på 4,5. Da definitionen på 'selvstyrende landsbyer' imidlertid efterlader et vist rum for lokal vurdering, skal man som nævnt være varsom med at sammenligne antallet af landsbyer. Samlet set giver besvarelsene dog et billede af, at landsbyer med en høj grad af lokalsamfundsinvolvering i kollektiv opgaveløsning generelt vurderes at forekomme i stort antal i landdistrikter. Der er dog også en betydelig variation i, hvor mange landsbyer der vurderes at matche definitionen af selvstyrende. Samtidig tegner undersøgelsen en profil af, hvilke institutioner og områder landsbyernes involvering i kollektiv opgaveløsning retter sig mod, og hvilken institutions- og foreningsprofil disse landsbyer har. Det er denne profil, vi nu vender os mod i de næste afsnit.

Institutionsprofilen i landsbyerne

Tabel 1 viser, hvilke typer af institutioner/steder der findes i de udpegede landsbyer. På velfærdsområdet (skole, dagtilbud og plejecenter) fokuserer undersøgelsen på forekomsten af selvejende institutioner, fordi begrebet 'selvstyrende landsbyer' retter sig mod landsbyer, hvor lokalsamfundet løfter kollektive opgaver – bl.a. ved at videreføre/etablere lokale velfærds- eller kultur- og fritidsinstitutioner, der traditionelt har været organiseret i kommunalt regi.

Tabel 1

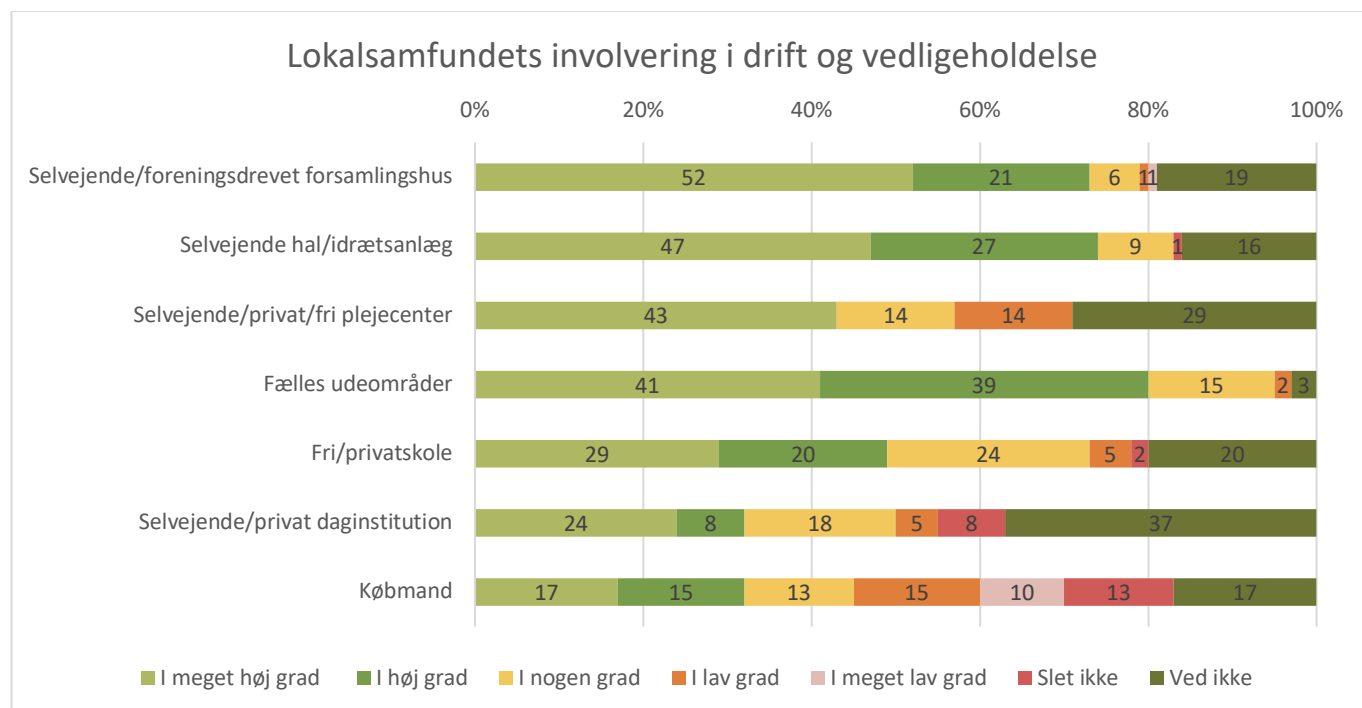
Hvilke af følgende typer af institutioner/steder findes i landsbyen?		
	Antal	Procent
Fælles udeområder, fx grønne områder, bålhytter, skaterbane og lign.	113	79
Selvejende/foreningsdrevet forsamlingshus og lign.	89	62
Selvejende hal/idrætsanlæg	82	57
Købmand/dagligvarebutik	76	53
Andre eksempler på kollektiv opgaveløsning, som involverer lokalsamfundet	55	38
Fri/privatskole	42	29
Selvejende/privat daginstitution, herunder vuggestue, børnehave (specialinstitution/botilbud el. lign. medtages ikke)	39	27
Selvejende/privat/frilejecenter for ældre	7	5
	N = 144	

I besvarelsernes åbne kategorier uddybes nogle af initiativerne, der knytter sig til de steder, som fremgår af tabellen. Det beskrives eksempelvis, hvordan lokalsamfundet er i gang med at købe den nedlagte brugs, eller at der er rejst kapital til at opføre en ny købmandsforretning. Ligeledes er der flere eksempler på, at frivillige understøtter dagligvarebutikkens drift eller at der sælges anpartar blandt lokale borgere. I besvarelserne gives også flere eksempler på lokalsamfundets involvering i udeområder. Nogle steder er det kommunen, der vedligeholder området, mens borgerne selv udvikler faciliteter i området, søger fondsmidler til fornyelse mv. Nogle steder foregår etablering af faciliteter (som fx pizzaovn, bålhytte eller bænke) med udgangspunkt i støtte fra en kommunal pulje, ligesom der gives eksempler på, at lokalområdet har været aktiv i indsamling af midler til anlæg af udeområder, eller at lokale ildsjæle har etableret rekreative faciliteter på kommunalt areal. Kommentarerne indikerer, at anlæg af fælles udeområder og fælles forsamlingshuse – de to steder, der hyppigst findes i landsbyerne – ofte involverer en flerhed af finansieringskilder, herunder private fonde. Under andre steder/institutioner nævnes stier, klimaprojekt, iværksætterhus samt arbejdet med at finde læger til et lokalt lægehus, eller med at etablere et lokalt fjernvarmeanlæg.

Lokalsamfundsinvolvering i selvejende institutioner og steder

Ovenstående handler om, hvilke selvejende institutioner der findes lokalt, men som indikeret ovenfor kan der være stor forskel på, hvilken grad af lokal forankring og civilsamfundsengagement dette er forbundet med. Figur 1 nedenfor viser, i hvilken grad lokalsamfundet vurderes at være involveret i de enkelte institutionstyper i forbindelse med den daglige drift og vedligeholdelse.

Figur 1

I godt en tredjedel af daginstitutionerne vurderes lokalsamfundsinvolvering i driften at være høj eller meget høj, mens det samme gælder for cirka halvdelen af friskolerne og de selvejende plejecentre. For sidstnævnte gælder, at 43 % –

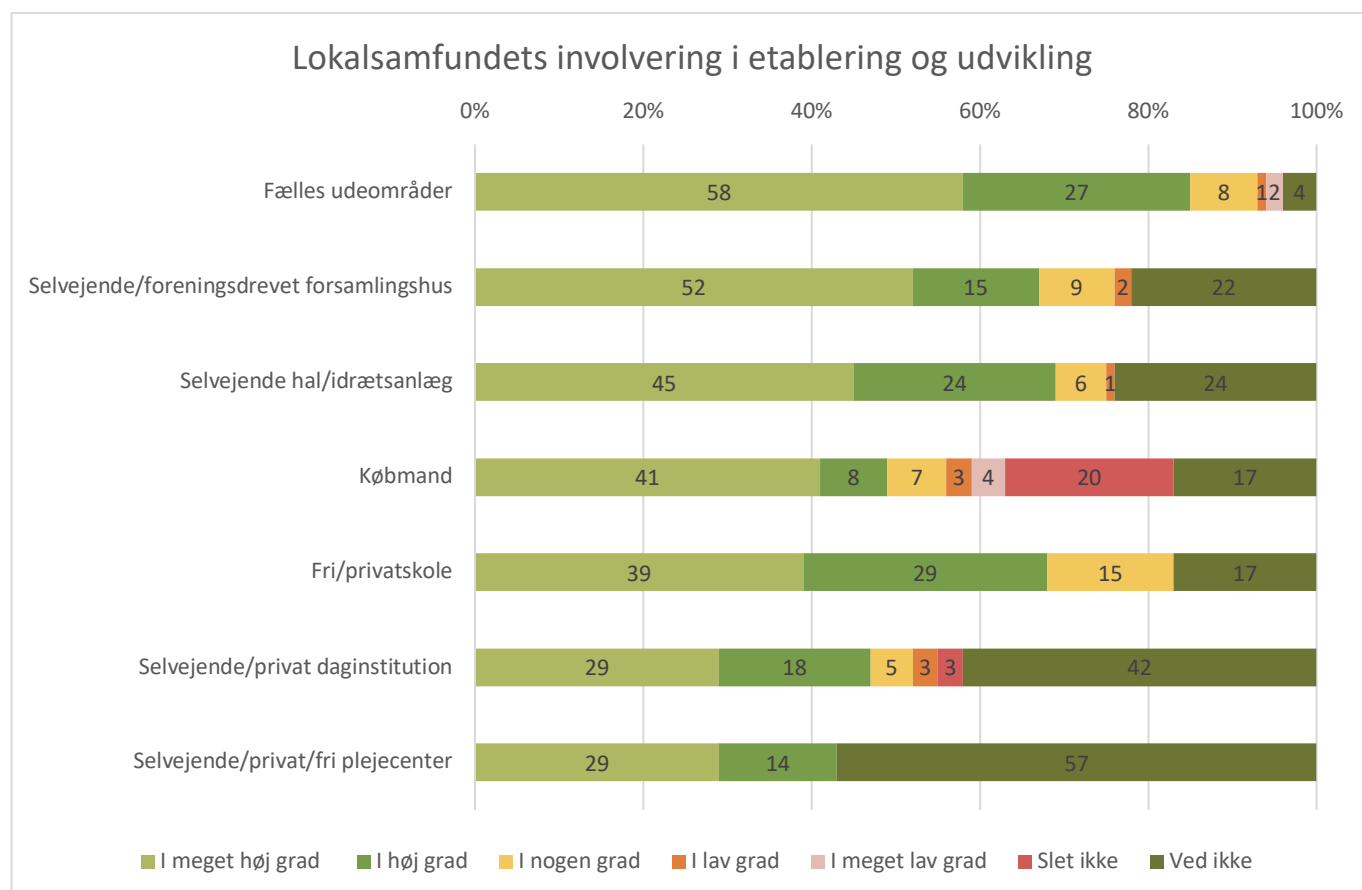
hvilket vil sige tre ud af de syv selvejende plejecentre, der findes i de udpegede landsbyer – har en meget høj grad af lokal involvering.

I en stor del af velfærdsinstitutionerne vurderes det således, at lokalsamfundsinvolveringen er høj, men der er også en betydelig andel, hvor den vurderes lav, eller hvor respondenterne ikke ved, hvor høj den er. Dette afspejler formentlig, at det i særlig grad gælder for velfærdsinstitutionerne, at selvejeformen både kan være resultatet af et stærkt lokalt engagement, men også kan udspringe af mere landsdækkende bevægelser, hvor den lokale placering er sekundær – og etableringen således ikke kan relateres til centralisering/lukning af offentlige institutioner i kølvandet på nyere reformer. Der kan således være stor forskel på, hvorvidt en selvejende institution på velfærdsområdet er udtryk for, at lokalsamfundet har involveret sig i at sikre den pågældende velfærdsydelse lokalt – eller om den udspringer af andre engagementer end det lokale og evt. rekrutterer fra og orienterer sig mod et bredere område geografisk. Den høje andel af 'ved ikke'-besvarelser kan, som tidligere nævnt, også hænge sammen med, at det varierer, i hvilken grad kommunen har et samspil med selvejende institutioner. Hvis samspillet er begrænset, er det selvsagt sværere at vurdere omfanget af lokalsamfundets involvering.

Stærkest er lokalsamfundsinvolveringen i driften af fælles udeområder, hvor over 80 procent af landsbyernes fælles udeområder vurderes at have en høj eller meget høj grad af lokalsamfundsinvolvering, mens det samme gælder tre fjerdedele af de selvejende haller/idrætsanlæg, der findes i de landsbyer, der vurderes som selvstyrende. Dette afspejler, at det er udbredt med en stærk lokal forankring i selvejende idrætsanlæg, hvor bestyrelsen ofte har en større rolle i relation til løbende daglig drift end fx på en skolebestyrelse, der i modsætning til halbestyrelsen er knyttet til fagprofessioner (som fx lærere eller pædagoger), som varetager den daglige drift og borgerkontakt.

Ser man på, i hvilken grad lokalsamfundet har været involveret i de forskellige institutioners/steders etablering og udvikling (jf. figur 2 nedenfor), tegner der sig overordnet et lignende billede – men med et par bemærkelsesværdige forskelle. Både friskoler og selvejende haller har for en stor dels vedkommende en høj eller meget høj grad af lokalsamfundsinvolvering i etablering/udvikling. Men mens de selvejende haller tilsyneladende bevarer – og endda øger – lokalsamfundsinvolveringen i den efterfølgende drift og vedligeholdelse af hallen, gælder det for en del af friskolerne, at lokalsamfundsinvolveringen er høj omkring involvering, mens den efterfølgende involvering i driften vurderes at være lavere. Dette indikerer, at omdrejningspunktet for engagementet i nogle tilfælde er selve behovet for, at der findes en skole i lokalområdet. Respondenterne vurderer dog stadig for 49 % af friskolerne, at der er en høj eller meget høj grad af involvering i driften. Den samme tendens gælder for den lokale dagligvareforretning, hvor lokalsamfundsinvolveringen i driften er mindre hyppig end involveringen i etablering/udvikling. Fritekstkommentarerne afspejler, at der mange steder foregår et arbejde med at videreføre en lokal butik i ny form, eller med at tiltrække en dagligvarebutik, fx gennem etablering af lokale indskud/anparter, mens den efterfølgende drift oftere varetages i privat regi.

Figur 2

Affiguren fremgår også, at fælles udeområder er det sted, der hyppigst vurderes at have en høj eller meget høj grad af lokalsamfundsinvolvering – både i etableringen og drift/vedligeholdelse af områderne. Også forsamlingshusene vurderes at have en høj grad af lokalsamfundsinvolvering i både drift og etablering. Dette stemmer overens med fritekstkommentarerne, der vidner om, at der mange steder er lokalt fokus på arbejdet med at skabe fælles fysiske steder – både ude og inde – med en bredere målgruppe på tværs af alder end velfærdsinstitutionerne. Eksemplerne indikerer, at der nogle steder sker en form for gentænkning af det traditionelle forsamlingshus, ofte med støtte fra private fonde eller donorer og med fokus på forskellige og nye behov, også i det lokale erhvervs- og arbejdsliv. En tidligere undersøgelse af civilsamfundets betydning for lokal udvikling (Iversen, Ibsen og Schmidt, 2023) viste da også, at de velfungerende lokalsamfund ofte var dem, der formåede at nytænke deres ramme for fællesskab. I nogle af fritekstkommentarerne noteres det, at arbejdet bæres af en gruppe ildsjæle. Det er således vigtigt at medtænke, at en høj grad af lokalsamfundsinvolvering ikke nødvendigvis siger noget om, hvor bred involveringen er – det kan både omfatte en gruppe af nøglepersoner eller landsbyens beboere bredt.

Hvilke foreninger findes i landsbyerne?

En væsentlig del af landsbyernes liv er forbundet til deres foreningsliv. Tabel 2 nedenfor viser, at der hyppigst – og i langt den overvejende andel af de udpegede landsbyer – findes lokalråd, borgerforening eller lignende. Det indikerer, at dét, at der findes en forening, der har selve lokalsamfundet som omdrejningspunkt, er væsentligt for, at landsbyen kan opbygge og fastholde det, vi her har kaldt 'selvstyre', altså formå at organisere rundt om lokale engagementer og ideer, skabe eksterne samarbejder og bringe initiativer til realisering. Tidligere undersøgelser

(Iversen, Ibsen og Schmidt, 2023) har vist at borgerforeninger, lokalråd og lign. ofte har et bredere sigte med hensyn til, hvilke opgaver de ønsker at engagere sig i. Samtidig viser tabellen, at idrætsforeninger er den type forening, der næsthøjest findes i landsbyerne. Sammen med det faktum, at selvejende idrætshaller er et af de steder, der hyppigst findes i landsbyerne, og at lokalsamfundsinvolveringen i disse er høj (jf. ovenfor), bekræfter det det billede, vi kender fra andre undersøgelser: at idrætsforeninger ofte spiller en vigtig rolle for det lokale samfund i landdistrikter. Det forhold, at næsten lige så mange (68 %) af landsbyerne har en lokal kirke, kunne indikere, at der er tale om landsbyer med en historie, der går langt tilbage. Selve det, at alle tre – kirke, forsamlingshus og idrætsanlæg – hyppigt findes i de selvstyrende landsbyer, afspejler den historiske udvikling, der kort blev skitseret tidligere, hvor alle tre på forskellige tidspunkter i historien er kommet ind som centrale offentlige rum i landdistrikter, hvor folk mødes. På denne måde trækker forskellige tidsperioder materielle og bygningsmæssige spor i landsbyerne, der bliver en fælles hukommelse og på forskellige måder spiller en fællesskabende rolle den dag i dag.

Tabel 2

Hvilke af følgende typer af foreninger findes i landsbysamfundet?		
	Antal	Procent
Lokalråd, landsbylaug, borgerforening, udviklingsråd og lign.	123	85
Lokal idrætsforening	105	73
Lokal kirke	98	68
Lokal kultur- og fritidsforening, aftenskole, børne- og ungekorps og lign.	79	55
Lokal forening for ældre (pensionistforening, Ældre Sagen mv.)	34	24
Andre	23	16
Lokal forening for social hjælp, sundhedsfremme, forebyggelse mv.	22	15
	N = 144	

Tabellen viser også, at lokale foreninger for sundhedsfremme, forebyggelse mv. er den foreningstype, der mindst hyppigt findes i landsbyerne, hvoraf kun 15 % har sådanne foreninger. På samme måde er lokale foreninger på ældreområdet blandt de mindre hyppige. Disse findes i lidt under en fjerdedel (24 %) af de udpegede landsbyer. Dette afspejler en generel tendens til, at civilsamfundet på sundhedsområdet er forankret i landsdækkende organisationer, mens det i langt mindre grad er lokalt forankret. Et spørgsmål kan her være – set i lyset af et tiltagende politisk fokus på det nære sundhedsvæsen og civilsamfundets rolle på sundheds- og ældreområdet – om der er et potentiale i den type 'selvstyrende' landsbyer, vi har fokus på her, hvor der allerede er et civilsamfundsengagement i fælles opgaver – og i givet fald, hvad der skal til for at realisere det. I enkelte af landsbyerne fremhæves sundhedsinitiativer, såsom deltagelse i sundhedslandsbyer (Ineva 2025), som er et samarbejde mellem Nordea-fonden, Region Nordjylland, Region Sjælland, Region Syddanmark og

Landdistrikternes Fællesråd, der sigter på at udligne den geografiske ulighed i sundhed gennem bl.a. udvikling af et frivilligt beredskab, brobygning til lokale, sundhedsfaglige aktører og sundhedsfremmende events. I lidt over halvdelen af landsbyerne er der en lokal fritids- og kulturforening, aftenskole eller lignende, hvilket kan ses som relativt højt i betragtning af, at der her fokuseres på landsbyer under 2.000 indbyggere beliggende i landdistrikter med mere end en halv times kørsel til en større by. Ud over de foreninger, der er spurgt til i spørgeskemaet, nævnes kun få andre foreninger – disse står for initiativer inden for bæredygtighed, energi eller udgivelse af en lokalavis.

Hvad karakteriserer i øvrigt selvstyrende landsbyer?

Spørgeskemaet gav via åben svarkategori mulighed for at fortælle om særlige forhold, der karakteriserer landsbyerne eller andet, der hører med til historien om dem. Det, der mest gennemgående nævnes, er her en god dialog og et tæt samspil med kommunen, både administration og kommunalpolitikere. Det kan tage form af en lokal udviklingsplan, der udarbejdes med støtte fra eller i samarbejde med kommunen, eller som et tæt samspil omkring anlæg af grønne områder, stier og faciliteter. Der gives et eksempel på, at landdistriktet har et særligt udvalg i kommunen, hvor frivillige mødes med politikerne for at drøfte sager med relevans for området, ligesom der er eksempler på processer med borgermøder og nedsættelse af diverse arbejdsgrupper til udvikling af byen.

Kommentarerne i de åbne svarkategorier vidner desuden om, at der i mange af landsbyerne er en kapacitet til og et fokus på – på den ene side at samarbejde internt mellem lokale foreninger/institutioner og på den anden side at etablere samarbejder med eksterne parter, såsom fonde, region, kommune eller nationale organisationer. På tværs af besvarelserne nævnes først og fremmest beboernes 'drive', når det gælder om at skabe aktiviteter og faciliteter, som et særligt kendetegn, der bidrager til at skabe en kultur for engagement, som er selvforstærkende og tiltrækker nye borgere med stort engagement. I nogle tilfælde har det en betydning for profilen og tiltrækningen af nye borgere, at landsbyen ligger i forbindelse med et eller flere økosamfund, der har en ressourcestærk beboerprofil. Nogle steder har man et bosætningsråd, der aktivt tager initiativer med henblik på at vende en befolkningsudvikling fra negativ til positiv. Og nogle steder er der et særligt fokus på boligmassen – fx på at frigive boliger til børnefamilier ved at skabe seniorvenlige boliger.

De konkrete initiativer spænder fra at handle om etablering af friskole efter kommunens lukning af den lokale folkeskole til etablering og finansiering af fællesskabsfaciliteter (foreningshus, forsamlingshus, iværksætterhus) – og afspejler således langt hen ad vejen de steder, der findes i landsbyerne og den lokale involvering i dem, der er beskrevet ovenfor. Men der gengives også eksempler på andre typer initiativer: Kommentarerne vidner fx om, at der arbejdes med forskellige initiativer på energiområdet (fx en fælles lokal varmeløsning eller andelsvindmølle), dog uden at bestræbelserne nødvendigvis altid bliver realiseret – måske fordi energiinitiativer er en særlig type initiativ, som kræver andre ressourcer, samarbejdspartnere og kompetencer at realisere end initiativerne, vi beskrev ovenfor. Der gives også enkelte eksempler inden for transport, hvor en landsbybus eller lokal færge drives af frivillige.

Enkelte af fritekstkommentarerne peger desuden på, at lokalområdets historie – både den nære og fjerne fortid – spiller en rolle. Spørgsmålet om, hvordan historiske spor spiller ind på udviklingen af byer i landdistrikter, og om de forskellige måder, man i lokalsamfundet kan enten løsrive sig fra eller aktivere historien på – vil vi forfølge nærmere i den kvalitative del af undersøgelsen.

Kommunale rammer

Dialogformer mellem kommunen og landsbyerne

I spørgeskemaet har respondenterne, dvs. de kommunale landdistriktsansvarlige, svaret på, hvilke kanaler for samarbejde med landsbyer i kommunen der findes. Af tabel 3 nedenfor fremgår det, at det er udbredt, at landsbyerne har en fast kontaktperson i kommunen – det gælder i 69 % af de kommuner, der har besvaret spørgsmålet. I over halvdelen (57 %) af kommunerne arrangeres faste tilbagevendende møder med lokalråd, beboerforening eller lignende, hvilket flugter med andre undersøgelser af kommunikationen mellem lokalrådsforeninger og kommunen (Thuesen et. al, 2022). I lidt under en tredjedel af kommunerne holdes der faste tilbagevendende møder med lokalråd mv., som er opdelt efter geografi. Det samme gælder dialogmøder for alle borgere med fokus på udviklingen i landdistrikterne.

Tabel 3

Hvilke formaliserede kanaler for samarbejde og dialog findes mellem byrådet og landsbyerne i kommunen som helhed?		
	Antal	Procent
Landsbyerne har fast kontaktperson i kommunen (fx landdistriktskoordinator)	24	69
Faste tilbagevendende møder med lokalråd, beboerforening el.lign. (minimum en gang årligt) – fælles for alle landsbyer/områder	20	57
Kommunen har et politisk udvalg, der har det som sin definerede opgave at tage sig af landdistrikterne.	17	49
Andre	15	43
Faste tilbagevendende møder med lokalråd, beboerforening el. lign. (minimum en gang årligt) – områdeopdelt på baggrund af geografi	11	31
Dialogmøde med fokus på udfordringerne i landdistrikterne åbent for alle borgere (minimum en gang årligt)	11	31
	N = 35	

Der findes naturligvis andre dialogformer end de svarmuligheder, der gives her. Én respondent gør således opmærksom på, at der er en udstrakt grad af dialog mellem landsbyerne og kommunen, men at denne dialog ikke har den grad af formalisering, som spørgsmålene i spørgeskemaet lægger op til. En tidligere undersøgelse har da også vist, at de uformelle kanaler spiller en væsentlig rolle for kommunikationen mellem landsbyer og kommunale aktører (Iversen, Ibsen og Schmidt, 2023). Som nævnt ovenfor er det – vurderet ud fra de åbne svarkategorier – netop en tæt dialog med kommunale aktører, både politiske og administrative, der er et af kendetegnene for selvstyrende landsbyer. Der beskrives da også i kommentarerne en række andre former eller varianter af kommunale rammer og samspil i de åbne svarkategorier. Flere nævner eksempelvis arbejdet med en landdistriktspolitik, som er udarbejdet sammen med borgerne i landdistrikterne. En anden gennemgående kommentar er, at dialogen foregår som et samspil omkring lokale udviklingsplaner. I nogle tilfælde er der lavet en egentlig samarbejdsaftale med landsbyrådene, ligesom der gives eksempler på, at landsbyerne er organiseret eller repræsenteret i geografisk inddelte råd, hvor der kan deles idéer, erfaringer og iværksættes initiativer på tværs. Ud over disse former afspejler svarene, at en måde at sætte landsbyer på dagsordenen også kan være at nedsætte et §17, stk. 4-udvalg – et midlertidigt udvalg, nedsat med henblik på særlige emner, og hvis medlemmer både kan omfatte politikere og eksterne medlemmer med henblik på at sætte særligt fokus på bestemte områder af kommunen. Vi vender tilbage til landdistriktsområdets forankring i den kommunale organisation nedenfor.

Økonomiske rammer

I spørgeskemaet er respondenterne også blevet spurgt om, hvilke former for økonomisk støtte til landsbyerne der findes i kommunen. Af tabel 4 nedenfor fremgår det, at det er almindeligt i landdistriktskommuner, at der afsættes en kommunal ansøgningspulje særligt målrettet initiativer i landsbyer/landdistrikter – ligesom en fast årlig bevilling til lokalråd, beboerforening eller lignende – om end det ikke findes i alle kommunerne.

Tabel 4

Hvilke former for økonomisk støtte til landsbyerne findes i kommunen?		
	Antal	Procent
Kommunal ansøgningspulje særligt målrettet initiativer i landsbyer/landdistrikter	30	86
Fast årlig bevilling til lokalråd, beboerforening el. lign.	28	80
Andre, skriv hvilke(n)	8	23
	N = 35	

Eksempler på andre former for økonomisk støtte omfatter fx områdefornyelsesprojekter, hvor der årligt udpeges en fokusby, som får et beløb afsat til udvikling af byen. Nogle peger på, at der er en række af puljer og tilskudsmuligheder, der ikke nødvendigvis er afgrænset til landsbyer – men som borgere i landsbyer også kan søge til deres projekter. Ligeledes nævnes kommunale tilskud til arrangementer og faste tilskud til forsamlingshuse, kultur-

og fritidscentre, selvejende haller samt de tilskud, der gives til foreninger i medfør af folkeoplysningsloven. I et enkelt tilfælde er der etableret en landsbypedelordning, hvor der er tilknyttet en mulighed for at søge mindre beløb og få hjælp til eksempelvis vedligeholdelse af bygninger eller udendørsarealer, opførelse af mindre ting eller rydning af arealer med henblik på etablering af noget nyt.

Forankringen af landdistriktsområdet i den kommunale organisation

Som beskrevet tidligere er spørgeskemaet besvaret af landdistriktsansvarlige eller tilsvarende i kommunerne. I spørgeskemaet er respondenterne blevet bedt om at svare på, hvilken afdeling vedkommende arbejder i, samt hvilket politisk udvalg der har ansvar for landdistriktsområdet. Svarene giver et billede af, at den kommunale organisatoriske forankring af landdistriktsansvaret er meget varierende: Respondenternes arbejdssted spænder fra kultur- og fritidsområdet over teknik og miljø til afdelinger for hhv. erhverv, by- og landskabs-/vækstudvikling, erhverv og ejendomme samt plan og byg. Nogle af respondenterne sidder i stabsenheder såsom ledelsessekretariat, udvikling og projekter, strategi og jura eller direktionssekretariat. Kun få er ansat i enheder, hvis titel rummer ordet 'landdistrikt'.

Denne variation afspejles i landdistriktsområdets politiske tilknytning, der omfatter stort set alle typer kommunalpolitiske udvalg: økonomi, kultur og fritid, erhverv, beskæftigelse, teknik og miljø, trafik, social-/sundheds- eller børneudvalg (se figur 3). Dette afspejler, at landdistrikter som politikområde er så tværgående, at det kan være med i alle udvalg – og kan ses i sammenhæng med næsten alle politikområder, alt efter, hvad der er i fokus. Samtidig er området lille og kan typisk ikke bære en selvstændig forvaltningsenhed eller et særskilt udvalg. Enkelte steder hører landdistriktspolitikken dog under et udvalg, hvis titel mere direkte er forbundet til landdistrikter. Mens nogle angiver, at landdistriktsområdets tilhørsforhold til politiske udvalg afhænger af, hvilket spørgsmål der er i fokus, peger spørgeskemaundersøgelsen på, at det gælder for 43 % af de deltagende kommuner, at der er ét fast politisk udvalg, der har det blandt sine definerede opgaver at beskæftige sig med landdistrikterne.

Figur 3

Politiske udvalg som landdistriktsområdet hører under

Erhvervs-, Kultur og Fritidsudvalget

Fritids-, Kultur- og Lokalsamfundsudvalget

Fritids-, Kultur- og Folkesundhedsudvalget

Job, Erhverv og Kultur

Klima-, Teknik og Miljøudvalget

Klima-, Vækst- og Udviklingsudvalget

Kultur-, Fritid- og Landdistriktsudvalget

Kultur- og Fritidsudvalget

Landdistriktsudvalget

Lokalsamfund og Nærdemokrati

Medborgerskabs-, Kultur- og Beskæftigelsesudvalget

Natur-, Miljø- og Planudvalget

Plan- og Teknikudvalget

Social-, Børne- og Kulturudvalget

Sundheds- og Kulturudvalget

Teknik- og Miljøudvalget

Teknik-, Plan- og Landdistriktsudvalget

Udvalget for Bæredygtighed og Landdistrikter

Udvalget for Kultur, Idræt og Demokrati

Udvalget for Plan, Miljø og Teknik

Udvalget for Plan, Teknik og Landdistrikter

Unge, Fritid og Idræt

Økonomiudvalget

Økonomi- og Erhvervsudvalget

Konklusion og perspektivering

Hvad karakteriserer landsbyer i landdistrikter, hvor lokalsamfundet bidrager særligt til den kollektive opgaveløsning? Nedenfor sammenfatter vi udvalgte nøgleresultater – og peger på nogle fremadrettede spørgsmål og perspektiver, som de rejser.

Fokus på fælles steder – ude og inde. Spørgeskemabesvareelserne vidner generelt om, at der i mange af landsbyerne er et højt civilsamfundsengagement i at skabe og drive fælles fysiske steder – både ude og inde. Fælles grønne områder og selvejende forsamlingshuse er de steder, der hyppigst findes i landsbyerne. Fritekstkommentarerne peger samtidig på, at der nogle steder også sker en gentænkning af det traditionelle forsamlingshus med fokus på nye og forskelligartede behov, herunder i det lokale erhvervs- og arbejdsliv. Et spørgsmål er her, om dette primært afføder nye afgrænsede aktiviteter, eller om det også forandrer landsbyernes 'offentlige' rum – og hvad det i givet fald betyder for deres udvikling? Dette vil vi forfølge nærmere i den kvalitative del af undersøgelsen.

Høj lokalsamfundsinvolvering i drift af faciliteter. Undersøgelsen viser således, at lokalsamfundsinvolveringen er høj i både etablering og drift af de steder, der hyppigst findes i landsbyerne – nemlig fælles udeområder, forsamlingshuse og i de selvejende sportsanlæg. Tidligere undersøgelser har vist, at lokale fysiske mødesteder har afgørende betydning for borgernes muligheder for at engagere sig i udviklingen af landsbyen (Ibsen og Iversen, 2022; Berthelsen Schmidt et al., 2023; Ibsen og Iversen, 2024). Denne undersøgelse bekræfter, at det er kendetegnende for idrætsfaciliteter og for andre fælles steder, at disse i høj grad ikke kun initieres – men også drives og vedligeholdes af – de lokale civilsamfund. På den ene side er det ikke overraskende: På grund af stedernes – relativt set – begrænsede størrelse i landdistrikter er det ikke på samme måde som i de større byer muligt at ansætte personale til at drive og udvikle faciliteter. Men det peger på den anden side på det frivillige engagements betydning for de fysiske faciliteter og mødesteder i landsbyerne og rejser spørgsmålet om, hvordan dette engagement kan understøttes, også i relation til vedvarende drift og vedligeholdelse.

Væsentligheden af de fælles steder underbygges i den internationale forskningslitteratur, der fx har peget på, at fysiske steder som biblioteker, skoler, haller, men også legepladser, stier og fortove, butikker osv., er afgørende – ikke kun på grund af deres praktiske nødvendighed, men også fordi de er rum, hvor mennesker omgås og mødes på kryds og tværs (Klinenberg, 2019). Tilsammen udgør de en bys 'sociale infrastruktur', der samtidig med at de løser funktionelle behov altid producerer et socialt 'overskud' (Latham & Leyton, 2019). Altså: Ud over det behov, sådanne steder opfylder (låne bøger, udøve sport mv), producerer *de* møder, de genererer, også kollektive fænomener såsom tilhørsforhold, tillid til andre og fornemmelse af ansvar for det fælles liv. Litteraturen peger imidlertid på, at dette 'overskud' er afhængigt af både den konkrete, materielle indretning – dvs. den diversitet i brug og adgang, som de materielle rammer muliggør og det sociale samspil, de inviterer til – og af den måde, de opretholdes på. Opretholdelsen af sociale infrastrukturer er ifølge litteraturen både social (hvem holder øje med stedet, hvordan bliver det brugt, føles det sikkert, trygt, hyggeligt) og fysisk (bliver det repareret, rengjort osv.) Netop dette er også påvist i tidligere danske undersøgelser (Iversen, Ibsen & Schmidt, 2023).

Lokalsamfundsdrivne institutioner mindst hyppige på velfærdsområdet. Selvejende institutioner på velfærdsområdet er mindst hyppigt forekommende af de institutionstyper der spørges til. Mest sjældent findes et selvejende plejecenter, som kun forekommer i syv af landsbyerne, hvilket naturligvis skal ses i lyset af, at der er væsentlig færre plejecentre end skoler og daginstitutioner. I en tredjedel af daginstitutionerne vurderes lokalsamfundsinvolvering i driften at være høj eller meget høj, mens det samme gælder for omkring halvdelen af friskolerne og de selvejende plejecentre. Dette afspejler formentlig, at det i særlig grad gælder for

velfærdsinstitutionerne, at selvejeformen både kan være resultat af et stærkt lokalt engagement, men også kan udspringe af idébårne bevægelser, der har en længere historik, og hvor den lokale placering og involvering er sekundær – og etableringen ikke på samme måde er resultatet af et lokalt ønske om at opretholde af velfærdsinstitutioner efter kommunal tilbagetrækning. Der kan således være stor forskel på, hvorvidt en selvejende institution på velfærdsområdet er udtryk for, at lokalsamfundet har engageret sig i at sikre den pågældende velfærdsydelse lokalt – eller om den udspringer af andre engagementer end det lokale og evt. rekrutterer fra/orienterer sig mod et bredere område geografisk.

Mens de selvejende idrætsanlæg tilsyneladende bevarer – og endda øger – lokalsamfundsinvolveringen i den efterfølgende drift og vedligeholdelse, gælder det for en del af friskolerne, at lokalsamfundsinvolveringen er høj omkring involvering, mens involvering i driften vurderes at være lavere. Dette indikerer, at omdrejningspunktet for engagementet i nogle tilfælde er selve behovet for, at der findes en skole i lokalområdet, men måske også, at skolen er mindre afhængig af frivillige end eksempelvis haldrift i landdistrikter. Respondenterne vurderer dog stadig for cirka halvdelen af friskolerne, at der er en høj eller meget høj grad af involvering i driften, hvilket understreger skolernes rolle i landsbyerne og landsbyernes rolle for skolerne. I en tid, hvor man kan forvente, at der fortsat bliver færre borgere i landdistrikter og indbyggergrundlaget for at opretholde kommunale institutioner tilsvarende fortsat eroderer, er det særligt interessant at forstå mere om, hvad der muliggør de undtagelser, hvor det lykkes at opretholde flere forskellige typer velfærdsinstitutioner på baggrund af lokalsamfundsinvolvering, og med hvilken kvalitet det kan lykkes.

Samarbejder er vigtige. Eksemplerne i de åbne svarkategorier vidner om, at der i mange af landsbyerne er et fokus på og kapacitet til ikke blot det interne samarbejde, men også at etablere samarbejder med eksterne parter, såsom fonde, region, kommune eller nationale organisationer. En god dialog og et tæt samspil med kommunen, både administration og kommunalpolitikere, nævnes ofte som karakteristisk for landsbyerne. I forhold til udtrykket 'selvstyrende' og projektbeskrivelsens formuleringer om landsbyer, der kan 'klare sig selv' eller 'overtage' kommunale opgaver, bidrager dette med en vigtig nuancerende opmærksomhed på, at 'selvstyrende' ingenlunde betyder at lukke sig om sig selv – snarere tværtimod – ligesom lokalsamfundsborne velfærdsopgaver ikke 'overtages', men netop kræver gode relationer og samarbejde både med kommunale og andre aktører.

En hypotese på baggrund af spørgeskemaundersøgelsens resultater kunne her være, at der skal en kombination af to slags social kapital til for at et lokalsamfund kan løfte kollektive opgaver ekstraordinært – nemlig det, som den amerikanske sociolog Robert Putnam (2000) kaldte 'bonding kapital' og 'bridging kapital'. Dette fordi stærk bonding social kapital – dvs. stærke bånd indadtil – gør det lettere at mobilisere ressourcer internt og løse lokale udfordringer, mens bridging social kapital (dvs. en vis heterogenitet i borgersammensætning og relevante, stærke forbindelser ud af landsbyen/området) skaber kapacitet og tillid til, at det nytter at række ud, også til politikere eller kommunale embedsfolk, der eksempelvis kan give landsbyen adgang til finansiering, rådgivning eller samarbejde. Det sidste er måske især afgørende for at opretholde mere komplekse ydelser, der fortsat vil kræve en høj grad af samarbejde og samproduktion med offentlige og finansielle aktører. Her kan det passende i betegnelsen 'selvstyrende' i virkeligheden diskuteres.

Lokale foreninger på sundhedsområdet er de mindst hyppige. Lokale foreninger for sundhedsfremme, forebyggelse mv. er den foreningsform, der mindst hyppigt findes i landsbyerne. Dette afspejler en generel tendens til, at civilsamfundet på sundhedsområdet er forankret i landsdækkende organisationer, mens det i mindre grad er lokalt forankret. Et relevant spørgsmål (især i lyset af et tiltagende politiske fokus på det nære sundhedsvæsen og civilsamfundets rolle på sundheds- og ældreområdet) er, om der findes et uforløst potentiale for omsorg og sundhed i den type landsbyer, vi her har fokus på. De har allerede et civilsamfundsengagement i fælles opgaver og en vis social infrastruktur. Hvis potentialet er til stede, hvad skal der så til for at realisere det? Og kan de eksisterende fysiske og organisatoriske ressourcer varetage opgaven, eller kræver det nye 'organisatoriske enheder'?

Ovenstående punkter rejser således en række spørgsmål og opmærksomheder. I anden del af projektet, hvor der gennemføres besøg og interview i udvalgte landsbyer, vil vi forfølge disse spørgsmål og perspektiver videre.

Litteratur

Gielsing, J., Haartsen, T., & Vermeij, L. (2019). Village facilities and social place attachment in the rural Netherlands. *Rural Sociology*, 84(1), 66-92.

Ibsen, B. (Ed.). (2021). Voluntary and public sector collaboration in Scandinavia: New approaches to co-production. Springer Nature.

Ineva (2025). Slutevaluering Projekt Sundhedslandsbyer. Udført af konsulentfirmaet Ineva.

Iversen, E. B., Fehsenfeld, M., & Ibsen, B. (2023). Where do we meet? Exploring how facilities and meeting places in rural areas contribute to quality of life. *Journal of Rural Studies*, 97, 235-242.

Iversen, E. B., Ibsen, B. og Schmidt, E.B (2023): Civilsamfundets betydning for lokal udvikling i landdistrikter / Odense: Institut for Idræt og Biomekanik, Center for forskning i Idræt, Sundhed og Civilsamfund, 2023

Klinenberg, E. (2018): *Palaces for the People: How Social Infrastructure Can Help Fight Inequality, Polarization, and the Decline of Civic Life*. New York: Crown.

Latham, A., & Layton, J. (2019). Social infrastructure and the public life of cities: Studying urban sociality and public spaces. *Geography Compass*, 13(7), e12444.

Putnam, R. D. (1994). Social capital and public affairs. *Bulletin of the American Academy of Arts and Sciences*, 5-19.

Putnam, R. D. (2000). Bowling alone: America's declining social capital. In *Culture and politics: A reader* (pp. 223-234). New York: Palgrave Macmillan US.

Regional- og landdistriktspolitisk redegørelse 2023. Folketinget 2023-24. Redegørelse nr. R2.

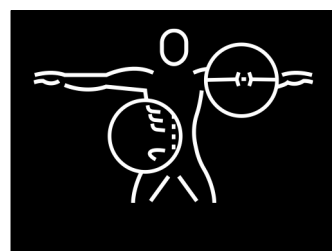
Thuesen, A. A., Pedersen, S., Levinsen, L. B., Feddersen, M. T., & Levinsen, K. (2022). *Lokale med på råd og borgere i forening: kortlægning af lokalsamfundsforeningers udbredelse, karakteristika, aktiviteter og samarbejde*. SDU.

CISC – Center for forskning i Idræt, Sundhed og Civilsamfund

CISC beskæftiger sig med samfundsvidenskabelig forskning i BEVÆGELSER og de sociale og samfundsmæssige vilkår herfor: FYSISKE BEVÆGELSER – i form af idræt, leg og anden form for fysisk aktivitet, og SOCIALE BEVÆGELSER i form af foreninger, frivilligt arbejde og det civile samfund.

Det er muligt at rekvirere Center for forskning i Idræt, Sundhed og Civilsamfund (CISC) til undersøgelser, udredninger, udviklingsarbejde eller konsulentarbejde inden for de emner, som forskningscenteret har erfaring med.

Se mere på sdu.dk/cisc

Syddansk Universitet
Campusvej 55
DK-5230 Odense

Telefon: +45 6550 1000
sdu@sdu.dk

www.sdu.dk